

**ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО,
ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 346:330:341:1

БІЛОУСОВ Є.М.

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено вивченню питань формування та реалізації державної політики у сфері господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави. Автором проаналізовано доктринальні джерела, які досліджують ці питання, та зроблено висновки стосовно головних напрямів розробки та реалізації такої політики, а також визначено її основні механізми.

Ключові слова: економічна безпека, державна політика, господарсько-правове забезпечення економічної політики.

Статья посвящена изучению вопросов формирования и реализации государственной политики в сфере хозяйственно-правового обеспечения экономической безопасности государства. Автором проанализированы доктринальные источники, которые исследуют эти вопросы, и сделаны выводы относительно основных направлений разработки и реализации такой политики, а также определены ее основные механизмы.

Ключевые слова: экономическая безопасность, государственная политика, хозяйственно-правовое обеспечение экономической политики.

The article is devoted to the study of issues of formation and implementation of state policy in the field of economic and legal provision of economic security of the state. The author analyzes doctrinal sources that investigate these issues and draw conclusions regarding the main directions of the development and implementation of such a policy, as well as its main mechanisms.

Key words: economic security, state policy, economic and legal support of economic policy.

Вступ. Теоретико-методологічні засади організації процесу забезпечення економічної безпеки органічно формують необхідний рівень праворозуміння та правосприйняття у законодавця та у суспільства з метою максимально ефективного втілення у правову дійсність засадничих положень досягнення та збереження бажаного безпекового стану. Державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки є елементом загальнодержавної економічної політики та одночасно політики у сфері національної безпеки. Тому досягнення цілей такої політики відбувається одразу за двома напрямками та двома підсистемами органів державного управління, перша з яких забезпечує реалізацію окремо суто економічних функцій, а друга – функцій, пов'язаних із забезпеченням належного стану економічної безпеки держави.

Дослідженню питань формування та реалізації державної політики у сфері господарювання, у тому числі й у сфері забезпечення економічної безпеки, свої праці присвятили С.І. Бевз, Д.В. Задихайло, О.В. Ставицький, В.В. Шмаков, В.С. Щербина та ін., однак детального опрацювання зазначеної проблематики у працях указаних учених не було.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки України та основних напрямів її реалізації.

© БІЛОУСОВ Є.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

Результати дослідження. Генеза появи державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки в історичному аспекті, насамперед пов'язана з кризовими економічними процесами, що відбувалися в окремих державах світу. Так, уперше державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки проголошено 32-м Президентом США Ф.Д. Рузвельтом за наслідками економічної кризи 1930-х рр., що отримала назву «Велика депресія». Соціально-економічні наслідки кризового стану у промисловості США того періоду наочно продемонстрували тісний зв'язок між економічними процесами та соціальною стабільністю у суспільстві. Відтак, держава на той час мала розв'язати цілий комплекс завдань – забезпечити нормальне функціонування промислового виробництва та економічного сектору у цілому і вирішити проблеми соціального характеру, зменшуючи соціальну напругу у суспільстві, які й були у кінцевому результаті успішно реалізовані, що призвело до подолання державою економічної кризи.

Сьогодні таке поєднання – синтез декількох підсистем державно-управлінського впливу – лише значно розширився, оскільки заходи та засоби державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки охоплюють не лише суто економічні, соціальні процеси, а й повинні враховувати наявні процеси глобалізації, інтернаціоналізації міжгосподарських зв'язків, міграції та ін. Таким чином, говорячи про державну політику у цій сфері, слід розуміти, що це складне явище та надто складний процес, що охоплює декілька окремих напрямів, одним з яких є державна політика у сфері господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави.

Цей напрям, на нашу думку, по суті, є первинним та має забезпечувальний характер щодо основних заходів із забезпечення економічної безпеки будь-якої держави у цілому. Пов'язуючи державну політику у цій сфері із теоретико-методологічними засадами організації процесів із забезпечення економічної безпеки, слід звернути увагу на те, що державна політика формується, виходячи із доктринальних положень та ґрунтується на концептуальних принципах, що покладаються в основу її змісту та подальшої її реалізації.

Цікавою, у зв'язку із вище зазначеним, видається позиція Х. Мола, який вказує на те, що державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки хоча і є явищем комплексним, однак вона має єдину вихідну точку та базове підґрунтя, на якому поступово нарощується та створюється інструментарій забезпечення економічної безпеки. Таким базисом є державна політика у сфері правового забезпечення економічної безпеки у всіх без винятку секторах: приватному та публічному [1, с. 212]. Схожої позиції у своїх дослідженнях дотримується М.В. Макарійко, який зазначає, що держава має забезпечити не лише реалізацію політики у сфері економічної безпеки, але створити таку якість правового регулювання, яка дасть можливість впроваджувати окремі заходи глобальної безпекової політики на всіх рівнях економічної організації суспільства. Держава створює лише умови та рамки для втілення засад економічної безпеки на практиці [2, с. 300-301]. Фактично обидва дослідники дотримуються тієї точки зору, що держава має створити умови для того, щоб стан економічної безпеки досягався не лише засобами державного примусу, але і втілювався самостійно суб'єктами господарювання, інститутами громадянського суспільства тощо. Разом з тим, наприклад, М.В. Макарійко не виключає втілення і засобів державного примусу, але, на нашу думку, такі заходи повинні реалізовуватися у межах створеного та запровадженого законодавства.

Убачається, що держава має формувати підґрунтя для створення системи господарсько-правового забезпечення економічної безпеки, розробляючи та запроваджуючи державну політику у сфері забезпечення економічної безпеки. І саме політика держави у цьому напрямі формуватиме систему державно-управлінського впливу на безпекові процеси. Реалізація такої політики повинна покладатися, насамперед на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, а правозастосовна діяльність судової гілки влади виступатиме додатковою гарантією неухильності дотримання учасниками цих відносин, встановлених державою правил функціонування економічної безпеки у контексті забезпечення її сталого стану та розвитку.

Господарсько-правове забезпечення економічної безпеки у будь-якій державі, у тому числі й в Україні, саме по собі розкривається через активну діяльність системи органів державної влади. Метою такої діяльності є створення законодавчо закріплених засад для функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які максимально забезпечуватимуть функціональну спроможність економічної системи до свого розвитку, а також створення системи взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою у процесі реалізації ними функцій, спрямованих на досягнення та дотримання певного належного стану економічної безпеки держави.

Слід зазначити, що складність політики господарсько-правового забезпечення економічної безпеки в Україні є об'єктивно обумовленою, оскільки у державі на даний час, на нашу думку,

відсутній ефективний методологічний інструментарій її реалізації. При цьому саме від того, якої якості буде ця політика, залежатимуть рамки та межі практичного втілення основних напрямів забезпечення економічної безпеки держави та власне залежатиме сам процес досягнення цілей встановлення такої безпеки.

У цьому контексті слід підтримати точку зору Ю.Є. Атаманової, яка зазначає, що «складність застосування господарсько-правових засобів пов'язують із відсутністю їх системного вивчення на законодавчому рівні» [3, с. 155]. З одного боку, господарсько-правове забезпечення є базою для практичної діяльності органів державної влади у сфері забезпечення економічної безпеки, а з іншого – сама система такого забезпечення потребує певних засадничих принципів та положень, закріплених у законодавстві. Це ще раз підтверджує тезу, що наукова доктрина економічної безпеки тісно пов'язана з її господарсько-правовим забезпеченням, оскільки виступає тим фундаментом, на якому ґрунтується система законодавства, що створюється та запроваджується щодо цієї сфери.

На нашу думку, політика господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави втілюється у наступних елементах:

– система зобов'язальних засобів примусового характеру, що формують та визначають обов'язкові межі державного втручання в економічні процеси та господарську діяльність суб'єктів цих відносин. Вона втілюється в обмеженнях, що накладаються державою стосовно певних видів господарської діяльності з метою встановлення контролю з боку держави за рухом певних товарів, робіт, послуг;

– система державного позитивного примусу, що втілюється через елементи дозвільної та регуляторної підсистем. Такий позитивний примус пов'язаний із необхідністю гарантування рівних умов та правил конкуренції і господарювання на всіх без винятку ринках та в усіх секторах економіки. У цьому контексті, наприклад, державна реєстрація суб'єктів господарювання є одночасно і умовою їх функціонування і додатковим засобом гарантування відповідальності таких суб'єктів;

– система державного дозволу, що втілюється у свободі ринку, конкуренції, форм і способів діяльності суб'єктів господарювання в економічній системі держави. Сутність та призначення такої системи полягає у тому, що держава визначає умови та бажані межі й стандарти економічної безпеки на макро-, мезо- та мікрорівнях. При цьому учасники досліджуваних відносин, розуміючи необхідність досягнення певного сталого стану власної економічної безпеки, функціонують у межах та у способи, визначені законодавцем як базовий стандарт моделі їх економічної поведінки.

Таким чином, політика господарсько-правового забезпечення економічної безпеки уособлюється у тому, що держава самостійно визначає декілька, так би мовити, напрямків правового регулювання, виконання вимог кожного з яких є необхідною передумовою для учасника цих відносин стосовно розширення меж його власних можливостей, брати участь у господарському обороті.

У зв'язку із вище зазначеним, логічним вбачається висновок, зроблений В. Щербиною, що в основу господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави «мають бути покладені функції держави в економічній сфері, до яких слід віднести господарсько-організаційну (організація виробництва, планування, управління і самоврядування, програмування тощо); господарсько-стимулюючу (створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності тощо)» [4, с. 17-18]. Отже, держава повинна бути не лише розпорядником та координатором економічних процесів, вона може і мусить брати активну участь в економічній діяльності через створювану систему суб'єктів господарювання державної форми власності, а також через спеціальні органи та інституції, уповноважені на виконання функцій держави по здійсненню ефективного регулювання, контролю та моніторингу економічних процесів з метою своєчасного виявлення криз та ризикових явищ в економічній системі, їх ефективного подолання та уникнення настання негативних наслідків у майбутньому.

Слід зазначити, що чинний Господарський кодекс України (ст. 12) містить правило, за яким «держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного та соціального розвитку застосовує різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності» [5]. Однак ця норма, на нашу думку, не розкриває всієї сутності господарсько-правового забезпечення, на чому слушно наголошує й С.І. Бевз. Зокрема, дослідник акцентує увагу на тому, що, «зважаючи на потребу відходу від державного управління господарської діяльності, при цьому розуміючи необхідність здійснення всіх його

функцій у цій сфері, слід говорити про перехід від державного управління до державного регулювання господарською діяльністю, але вкладаючи у зміст цієї діяльності всі функції державного управління» [6, с. 117]. Тобто, фактично державна політика господарсько-правового забезпечення економічної безпеки має виходити із засад регуляторного механізму, відмовляючись при цьому від надмірного імперативного впливу на економічні процеси, що відбуваються у державі.

Що стосується України, то тут слід зауважити, що сучасна державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки цілком вписується у рамки політики неолібералізму, яка притаманна більшості демократичних держав світу. Політика неолібералізму у цілому заперечує участь держави як активного суб'єкта управління економічними процесами, але необхідність досягнення стану економічної безпеки потребує від державного апарату розробки та реалізації заходів, спрямованих на підтримання належного стану економічної системи, який характеризується як безпековий.

Можна стверджувати, що Україна після здобуття незалежності перетворилася на активного учасника глобальних торгово-економічних процесів, що й обумовило необхідність трансформації адміністративно-командної моделі управління суспільними процесами у ліберальну. Подальший рух у бік європейської спільноти та входження в орбіту економічно розвинених держав потребує від України прийняття нової парадигми побудови публічно-політичних процесів. Тому важливим, на нашу думку, є те, щоб система господарсько-правового забезпечення державної політики у всіх сферах вибудовувалася на основі нової системи ціннісних орієнтирів та програмних вимог. Все це може призвести до появи нової якості управлінської діяльності ліберального спрямування, коли безпекова система перетвориться не лише на об'єкт управління, але і на безпечне й ефективне середовище функціонування суб'єктів господарювання, які є першоосновою економічної системи будь-якої держави світу.

У цьому зв'язку дослідник І.Л. Бачило зазначає, що держава – не сторонній предмет, а інструментарій, засіб вибору адекватних прийомів організаційної дисципліни суспільства [7, с. 132]. Ця теза найбільш влучно та повноцінно відображає зміст політики господарсько-правового забезпечення економічної безпеки – створення умов функціонування економічної системи держави у спосіб, який з мінімальним імперативним втручанням забезпечить максимальний рівень стану безпеки внаслідок синергетичного ефекту від поєднання державно-управлінського впливу, ініціативної діяльності суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства, спрямованих на досягнення цілей господарського правопорядку, орієнтиром якого є певний належний стан забезпечення економічної безпеки.

Сьогодні держава як певне організаційне інституціоцізоване утворення має змогу забезпечувати власну політику у сфері економічної безпеки сукупністю методів та форм правового й організаційно-розпорядчого впливу, який утворюють інструментарій державного регулювання. Утім, слід підкреслити, що така політика оформлюється у вигляді відповідних програм та нормативно-правових актів, затверджених та легітимізованих різними органами державної влади, що засвідчує про комплексність державної політики у сфері економічної безпеки [8, с. 245]. Тобто механізм господарсько-правового забезпечення економічної безпеки включає у себе розгалужену структуру, яка засновується на економічних законах, способах виробництва та організації функціонування економіки держави, розміщенні продуктивних сил тощо. Однак вихідним слід вважати правове забезпечення, створення належного рівня законодавчого закріплення основних засад функціонування економічної системи та меж впливу держави на суб'єктів господарювання у процесі досягнення визначених же державою стандартів економічної безпеки.

Тобто, як слушно зауважує Д.В. Задихайло, «держава повинна створити умови для розвитку економічної підсистеми. Ці умови мають дотримуватися всіма учасниками економічних процесів, у тому числі і самою державою. При цьому державна політика не обмежується встановленням стандартів та вимог, вона повинна бути утилітарною та практичною з точки зору того набору механізмів і засобів, які нею передбачаються» [9, с. 140]. Фактично держава у сфері забезпечення економічної безпеки має домагатися безперервного вдосконалення способів господарювання, підвищення вимог до стандартів функціонування галузей економіки, тобто забезпечити ситуацію, за якої економічна безпека перетвориться не лише на бажаний стан, а й на якісну характеристику, притаманну всім учасникам досліджуваних відносин.

У цьому контексті цікавою вбачається точка зору О.В. Ставицького, що «правова регламентація господарської діяльності повинна спрямовуватись на закріплення у законодавстві економічно і морально обґрунтованих принципів її функціонування в умовах конкуренції, тобто виходячи з принципу рівності форм власності та суб'єктів господарювання. Досвід свідчить, що на

саморегульований механізм ринку не можна повністю покладатися, без контролю та допомоги з боку держави він не є дієвим» [10, с. 959]. Держава не «допомагає» буквально, але формує таку архітектуру господарських та економічних процесів, яка максимально об'єктивує необхідність еволюціонування суб'єктів господарювання і їх власного прагнення до підвищення стандартів діяльності. Крім того, держава засобами стимулювання та мотивації також спрямовує діяльність суб'єктів господарювання у такому напрямку, який дає змогу говорити про перманентність безпекового стану.

Висновки. Отже, розробка й реалізація державної політики у досліджуваній сфері передбачає можливість та необхідність (не абсолютну) втручання держави в економічні процеси з метою створення системи забезпечення економічної безпеки. Виконання цього завдання можливе лише за умови стратегічного планування та концептуалізації засад державно-управлінського впливу, що, власне, і є змістом та сутністю державної політики загалом та державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки зокрема. При цьому господарсько-правове забезпечення економічної безпеки держави являє собою надзвичайне розмаїття та багатоаспектну сукупність елементів, що, поєднуючись, утворюють механізм, який з одного боку слід вважати механізмом державного регулювання, з іншого – елементом саморегульованої ринкової системи з мінімізацією впливу на економічні процеси з боку держави.

Головним орієнтиром щодо здійснюваної державної політики є суспільний інтерес, охоронюваний державою, при цьому суспільним інтересом у даному випадку є досягнення певного сталого стану економічної безпеки, а держава через наявний у неї інструментарій скоріше не досягає цього інтересу як результату, а перетворює його на мейнстрім ринкових процесів з метою участі у них суб'єктів відповідних відносин, породжуючи тим самим конкурентне середовище та стимулюючи цих суб'єктів до здійснення господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Maul H. Raw materials, energy and Western security. L., 1984. 413 p.
2. Макарејко Н.В. Государственное принуждение в механизме обеспечения экономической безопасности: теоретические и прикладные проблемы: дисс. ... д.ю.н. Нижний Новгород, 2016. 324 с.
3. Атаманова Ю.Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія. Харків: ФІНН, 2008. 424 с.
4. Щербина В. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. Вип. 94. С. 10-19.
5. Господарський кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144
6. Бевз С.І. До питання про сутність державного регулювання господарської діяльності. Часопис Київського університету права. № 3. 2015. 117 с.
7. Административное и информационное право (состояние и перспективы развития) / под ред. Н.Ю. Хаменовой, И.Л. Бачило. Москва: Академический правовой университет при Институте государства и права РАН, 2003. 178 с.
8. Шпаков В.В. Механізми державного регулювання господарської діяльності: постановка проблеми. Економічна теорія та право. № 3 (22). 2015. С. 240-252.
9. Задихайло Д.В. Державна економічна політика та завдання правового регулювання. Економ. теорія та право. 2014. № 1 (16). С. 138-147.
10. Ставицький О.В. Порядок та умови застосування окремих засобів державного регулювання господарської діяльності у державному секторі економіки. Форум права. 2013. № 1. С. 954-961.